

Inkluderande utbildning i förskolan

Nya rön och verktyg
Slutlig sammanfattande rapport

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

INKLUDERANDE UTBILDNING I FÖRSKOLAN

Nya rön och verktyg
Slutlig sammanfattande rapport

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (European Agency) är en oberoende och självstyrande organisation. European Agency samfinansieras av utbildningsministerierna i medlemsländerna och EU-kommissionen med stöd från Europaparlamentet.

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

EU-kommissionens stöd till framtagandet av denna publikation innebär inte att kommissionen ställer sig bakom innehållet i den. Innehållet ger endast uttryck för författarnas åsikter, och kommissionen kan inte hållas ansvarig för hur innehållet kan komma att användas.

Åsikterna som uttrycks av enskilda personer i detta dokument återspeglar inte nödvändigtvis European Agencys, dess medlemsländers eller kommissionens officiella åsikter.

Redaktörer: Mary Kyriazopoulou, Paul Bartolo, Eva Björck-Åkesson, Climent Giné och Flora Bellour

Utdrag från dokumentet får göras förutsatt att tydlig källhänvisning uppges. Hänvisning till denna rapport bör se ut som följer: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. *Inkluderande utbildning i förskolan: Nya rön och verktyg – Slutlig sammanfattande rapport*. (M. Kyriazopoulou, P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné och F. Bellour, red.). Odense, Danmark

För bättre tillgänglighet finns denna rapport på 25 språk och i tillgänglighetsanpassat elektroniskt format på European Agencys webbplats: www.european-agency.org

Detta dokument är en översättning av den engelska originaltexten. Om det uppstår några tveksamheter om riktigheten i den översatta texten hänvisas till den engelska texten.

ISBN: 978-87-7110-713-5 (elektronisk version)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2017

Sekretariatet
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Danmark
Tlf: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kontoret i Bryssel
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tlf: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

INNEHÅLL

INLEDNING	5
BAKGRUND	6
PROJEKTETS RESULTAT OCH BIDRAG TILL KUNSKAPEN OM INKLUDERANDE UTBILDNING I FÖRSKOLAN	7
1. Att låta alla barn få känna tillhörighet och delaktighet och förvärva kunskap	7
2. Hur självreflektionsverktyget arbetades fram	8
3. Anpassning av en ekosystemmodell för inkluderande utbildning i förskolan	9
<i>Dimension 1: Resultat</i>	12
<i>Dimension 2: Processer</i>	12
<i>Dimension 3: Stödstrukturer i den inkluderande förskolemiljön</i>	12
<i>Dimension 4: Stödstrukturer i samhället</i>	12
<i>Dimension 5: Stödstrukturer på regional och nationell nivå</i>	12
<i>Samarbete kring modellen mellan beslutsfattare och yrkesutövarna som arbetar i förskolan</i>	13
REKOMMENDATIONER	13
PROJEKTREDOVISNING	16
KÄLLFÖRTECKNING	17

VIOLETA

MARTA

ELZ
DAMV

MANUELA

SAMUEL E

IAN

SARA

LEONARDO

MARY
MAR

MARTA

AL

STEFAN

HUGO

LUCA

PIETRO

INDLEDNING

Kvaliteten på utbildningen i tidiga år är av stort intresse för beslutsfattare och har på senare tid blivit en prioriterad fråga för många internationella och europeiska organisationer, bland andra Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Unesco), FN:s barnfond Unicef, Europeiska kommissionen, Eurydice och European Agency for Special Needs and Inclusive Education (European Agency). Nyligen betonade Europeiska unionens råd (2017) hur viktigt det är att prioritera högkvalitativ utbildning och omsorg i tidiga år för att motverka orättvisor i det livslånga lärandet.

Som en följd av denna internationella uppmärksamhet har European Agency genomfört ett treårigt projekt (2015–2017) om inkluderande utbildning i förskolan. Syftet med projektet har varit att hitta och analysera vilka faktorer det är som ger hög kvalitet i inkluderande utbildning i förskolan¹ för alla barn² från tre års ålder fram tills att de börjar grundskolan, samt att sedan verka för att dessa faktorer ska återskapas på fler förskolor. Projektet har gett oss möjlighet att titta närmare på hur de kvalitetsprinciper som redan fastställts av Europeiska kommissionen (2014) och OECD (2015) hanteras inom den inkluderande utbildningen i förskolan runtom i Europa.

Som underlag i projektet användes litteratur om forskning och policy på området, data som samlats in genom observationer i exempelmiljöer med inkluderande utbildning i förskolan³ i olika länder, beskrivningar av exempelmiljöer från yrkesutövare som arbetar praktiskt med förskoleundervisning runtom i Europa samt enkäter rörande den nationella utvecklingen på området i alla European Agencys medlemsländer. Sextiofyra experter på inkluderande utbildning i förskolan från hela Europa deltog i projektet. De bidrog genom insamling och analys av data, observationer och diskussioner under åtta fallstudiebesök i olika länder samt i andra projektmöten. Detta arbete ledde fram till projektets slutliga rön och bidrag till den samlade kunskapen om inkluderande undervisning i förskolan.

Denna rapport är en sammanfattning av den fullständiga rapporten (European Agency, 2017a), och här sammanfattas huvudresultaten från projektet. Fokus ligger på projektets tre nya bidrag till den samlade kunskapen på området som kan vara till hjälp vid beslutsfattande, forskning och praktik inom inkluderande utbildning i förskolan. Följande är projektets bidrag till den samlade kunskapen om inkluderande utbildning i förskolan:

- Här formuleras anledningar till varför ett inkluderande synsätt och mål om inkludering

¹ I detta dokument använder vi begreppet *inkluderande utbildning i förskolan* när vi talar om projektets resultat och rekommendationer och *utbildning i tidiga år* eller *utbildning och omsorg i tidiga år* vid hänvisning till relevant litteratur.

² Med *alla barn* avses varje enskilt barn.

³ Med miljöer med inkluderande undervisning i förskolan menas alla inrättningar för utbildning av barn från tre års ålder fram tills dess att de börjar grundskolan i olika europeiska länder.

bör vara de främsta rättesnörena och normerna i policy och åtgärder för inkluderande utbildning i förskolan, och här beskrivs konsekvenserna av ett sådant sätt att arbeta.

- Yrkesutövare som arbetar praktiskt i förskolan har fått utveckla och använda ett självreflektionsverktyg för att skapa bättre miljöer för inkluderande utbildning i förskolan.
- En ekosystemmodell för inkluderande utbildning i förskolan har anpassats så att den även omfattar själva skolan, den övriga omgivningen och förutsättningarna på nationell nivå.

Rapporten avslutas med ett antal rekommendationer främst riktade till beslutsfattare. Rekommendationerna läggs fram inom ramen för den nya ekosystemmodellen för inkluderande utbildning i förskolan.

BAKGRUND

Kvalitet i utbildningen i tidiga år är en viktig fråga för beslutsfattare. Allt fler europeiska och internationella studier visar att kvalitet är direkt relaterat till och avgörande för att man ska få positiva utveckling av utbildning i tidiga år. Europeiska kommissionen (2014) har plockat ut och granskat fem policyfaktorer som har visat sig vara centrala för att förbättra kvaliteten på utbildningen i tidiga år och tillgången till sådan utbildning. Dessa faktorer är följande:

- att alla barn får tillgång till utbildning av bra kvalitet i tidiga år
- personalens kompetens
- bra kvalitet på läroplan
- utvärdering och uppföljning
- styrning och finansiering.

Det nyligen avslutade projektet om inkluderande utbildning i förskolan har lett fram till nya rön genom att man sammanställt erfarenheter och kunskaper från European Agency's medlemsländer runt om i Europa. Projektarbetet har utvecklats genom att en ny kreativ kombination av tre teoretiska perspektiv använts för att beskriva vad som menas med god kvalitet i utbildning för tidiga år:

- **Inkluderingsperspektiv:** Detta är en viktig beståndsdel när det gäller att tillhandahålla utbildning av god kvalitet för European Agency och dess medlemsländer som vill

... att alla elever i alla åldrar ska få tillgång till meningsfull utbildning av hög kvalitet i sin närmiljö tillsammans med vänner och jämnåriga (European Agency, 2015, s. 1).

- **Struktur-, process- och resultatperspektiv:** Med **struktur** avses den rättsliga ramen och de nationella, regionala och lokala förutsättningarna som påverkar kvaliteten på den utbildning som barn får i tidiga år. Med **process** avses samspelet mellan barnen och personalen och de andra eleverna och den fysiska miljön i förskolan, och med **resultat** avses den inverkan som strukturerna och processerna har på barnens hälsa, trivsel, engagemang och kunskapsinhämtning (Europeiska kommissionen, 2014 samt OECD, 2015).

- **Det ekologiska systemteoretiska perspektivet:** Detta perspektiv lyfter fram det komplicerade samspel som växer fram på olika nivåer från barnet i förskolan till mer övergripande samhällssystem som benämns mikro-, meso-, exo- och makrosystem (Bronfenbrenner och Morris, 2006).

Dessa perspektiv har tidigare använts var för sig för att förbättra kvaliteten på policy, forskning och praktik inom utbildning i tidiga år. I detta projekt flätades de dock samman till en ram för kvalitet som utgör viktiga resultat av projektet.

PROJEKTETS RESULTAT OCH BIDRAG TILL KUNSKAPEN OM INKLUDERANDE UTBILDNING I FÖRSKOLAN

Analysen och diskussionen om alla data i projektet ledde fram till tre nya bidrag till Kunskap inom området som kan vara till hjälp vid beslutsfattande, forskning och praktik inom inkluderande utbildning i förskolan.

1. Att låta alla barn få känna tillhörighet och delaktighet och förvärva kunskap

Ur inkluderingsynpunkt antyder dataanalysen i projektet utan tvekan att det viktigaste som undervisning av hög kvalitet leder till är att alla barn får möjlighet att delta aktivt i inkluderande utbildning i förskolan. Det innebär att alla barn, även de som riskerar att hamna utanför, har samma värde och får samma stöd och möjlighet att utvecklas i takt med sina jämnåriga kamrater.

Den första självklara förutsättningen för delaktighet är att få vara fysiskt närvarande i det sammanhang där den dagliga undervisningen och det sociala samspelet äger rum. Här spelar nationella och regionala lagar och regler för inkluderande utbildning i förskolan stor roll. Det måste finnas lag- och regelstadgad rätt till inkluderande utbildning i förskolan liksom tillgång till sådan undervisning till rimliga kostnader. I projektet framgick det att fullständig närvaro endast kan uppnås om den skolhuvudman proaktivt för en dialog med

alla föräldrar i sitt upptagningsområde. Därutöver måste skolhuvudman säkerställa att alla barn inte endast närvarar i förskolan utan även aktivt deltar i undervisningen och det sociala samspelet med hjälp av det stöd som behövs.

När det gäller delaktighet är varje barn unikt. Man måste ta hänsyn till varje enskilt barns utveckling och inte endast fokusera på att uppnå nationella kunskapsnormer. På så sätt får alla barn, oavsett förmåga och måluppfyllelse, samma värde som aktiva tillsammans med sina jämnåriga och få den hjälp de behöver för att utvecklas. I exempelmiljöerna med inkluderande utbildning i förskolan försökte man uppnå detta genom att alla barn fick delta en kreativ, stödjande lärgrupp där de fick känna delaktighet och kunde skapa positiva relationer med både personal och övriga elever. I denna välkomnande miljö uppmuntrades barnen att;

- använda sina starka sidor
- fatta beslut, särskilt när de leker
- bejaka sin nyfikenhet och egna vilja
- hävda sina intressen och mål och ägna sig åt problemlösning utefter dessa
- känna motivation och delta i värdefulla aktiviteter tillsammans med och i samspel med de andra i förskoleklassen.

2. Hur självreflektionsverktyget arbetades fram

Det andra praktiska resultatet av projektet är att ett självreflektionsverktyg utarbetats. Projektmedarbetarna tog inspiration från befintliga instrument för undervisningsmiljön i utbildning för tidiga år (se hänvisningar i European Agency, 2017b) och satte samman dem för projektets syfte att försöka beskriva vad kvalitet i inkluderande utbildning i förskolan är. I självreflektionsverktyget ligger fokus på förskolan som en plats för delaktighet och kunskapsinhämtning. Hänsyn tas till de process- och strukturfaktorer i miljön som påverkar barnens upplevelse. Åtta aspekter tas upp i verktyget:

1. En välkomnande stämning
2. Inkluderande social miljö
3. Barn-centrerat förhållningssätt
4. Barnvänlig fysisk miljö
5. Material för alla barn
6. Möjligheter att kommunicera för alla barn
7. Miljö med inkluderande utbildning och lärande
8. Familjevänlig miljö.

Det finns en uppsättning frågor för varje aspekt. Syftet är att materialet kan vara ett stöd för yrkesutövare som arbetar i förskolan att reflektera över kvalitet tillsammans. Här finns

plats för att skriva ned styrkor och svagheter i den inkluderande verksamheten, liksom för att sätta upp förbättringsmål.

Självreflektionsverktyget kan användas i många olika syften. Här följer några exempel:

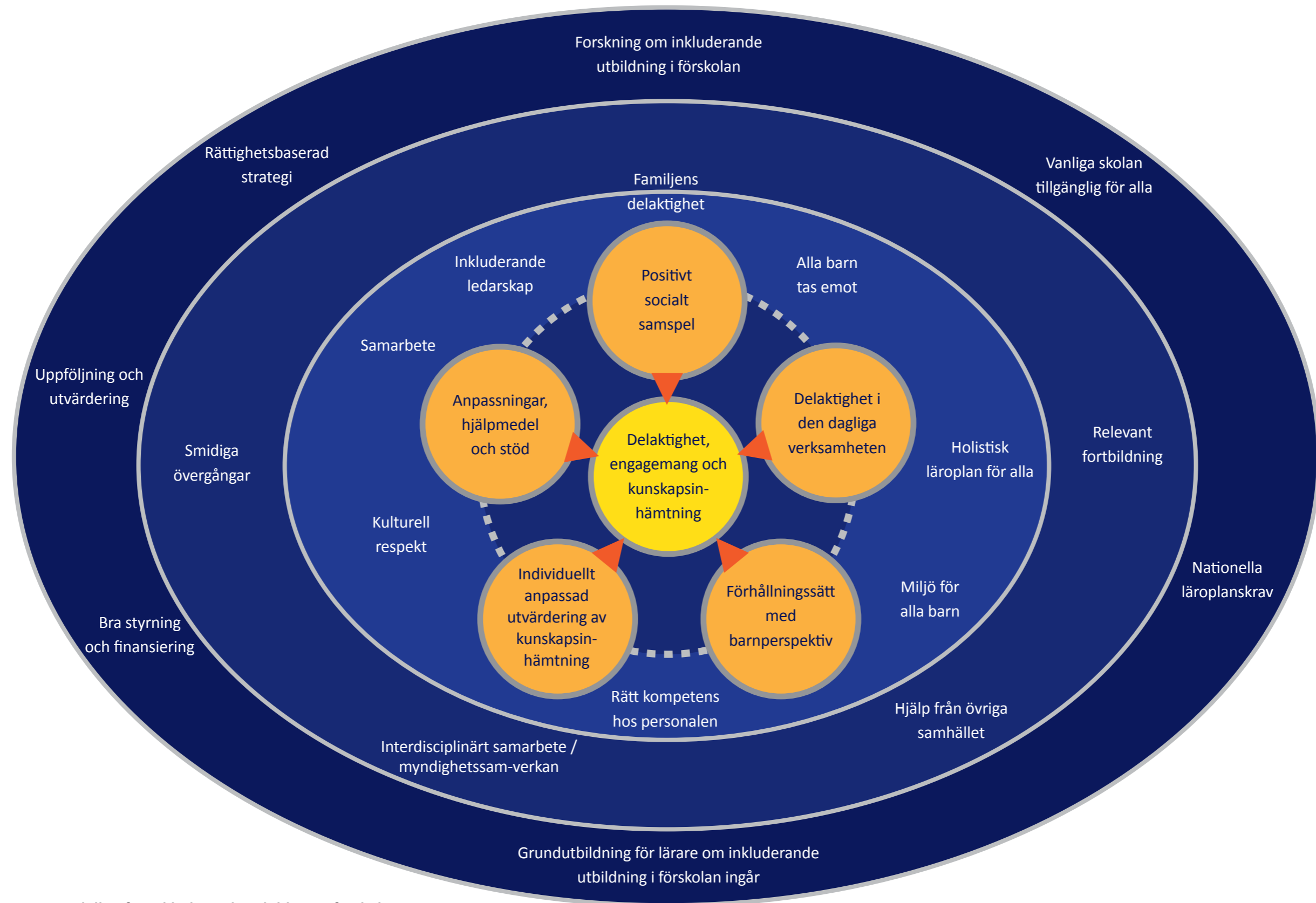
- för att ge en bild av hur inkluderande verksamheten är
- för att tjäna som underlag för diskussion om inkludering bland intressenter
- för att hitta och beskriva problemområden, sätta upp förbättringsmål och planera interventioner för att se till att utbildningen är inkluderande
- för att utvärdera olika sätt att arbeta inkluderande
- för att utarbeta inkluderingsindikatorer i nationella riktlinjer och normer för kvaliteten i den inkluderande utbildningen i förskolan.

Frågornas relevans, lämplighet och användbarhet utvärderades under de åtta besök i olika exempelmiljöer med inkluderande utbildning i förskolan i olika länder. De utvärderades även genom fokusgrupper och kognitiva intervjuer med yrkesutövande förskolepedagoger, föräldrar, lärarstudenter och lärare inom lärarutbildningen i tre andra länder. Resultaten talar för att verktyget kan vara ett bra sätt för yrkesutövare som arbetar inom förskolan i och utanför Europa att göra sin förskoleverksamhet mer inkluderande.

3. Anpassning av en ekosystemmodell för inkluderande utbildning i förskolan

Det tredje praktiska resultatet från projektet är att en ekosystemmodell för inkluderande utbildning i förskolan har utarbetats. Den kan användas som en ram för planering, förbättringsarbete, uppföljning och utvärdering av kvaliteten på den inkluderande utbildningen i förskolan på lokal, regional och nationell nivå (se figur 1).

Modellen innehåller alla viktiga aspekter rörande inkluderande utbildning i förskolan som framkommit ur de data som samlats in från de olika exempelmiljöerna. Alla aspekter kunde dock inte iaktas i alla miljöer och var inte lika framträdande överallt. Precis så som föreslås för självreflektionsverktyget används därför modellen bäst som ett ramverk. Med hjälp av detta ramverk kan beslutsfattare och yrkesutövare som arbetar praktiskt i förskolan reflektera över sina egna prioriteringsbehov och mål inom ramarna som modellens övergripande bild ger av de relevanta kvalitetsaspekterna i inkluderande utbildning i förskolan.

Figur 1. Ekosystemmodellen för inkluderande utbildning i förskolan

I figur 1 visas resultaten, processerna och strukturerna relaterade till kvalitet i inkluderande utbildning i förskolan i en ekosystemmodell som är uppdelad i fem dimensioner:

Dimension 1: Resultat

I mitten av modellen finns de tre främsta **resultaten** av inkluderande utbildning i förskolan, nämligen delaktighet, engagemang och kunskapsinhämtning för det enskilda barnet.

Dimension 2: Processer

I anslutning till resultaten återfinns de fem främsta **processerna** som berör barnet direkt i den inkluderande förskolemiljön, från positivt socialt samspel till aktivt deltagande i kunskapsinhämtningen och sociala aktiviteter med stödjande hjälpmedel vid behov.

Dimension 3: Stödstrukturer i den inkluderande förskolemiljön

De främsta processerna vilar på **strukturer i undervisningsmiljön och skolans fysiska, sociala och kulturella miljö**. Det är strukturer som ger möjligheter för alla barn att känna sig uppskattade, en tillgänglig och holistisk lärmiljö och inkluderande ledarskap och samarbete.

Dimension 4: Stödstrukturer i samhället

Därutöver påverkas de inkluderande processerna som omger barnet av mer avlägsna **strukturella faktorer i hemmet och i samhället** runt om den inkluderande förskolemiljön. Det kan vara samarbete med familjerna och stödtjänster från samhället, liksom rutiner för smidiga övergångar till och från inkluderande förskolemiljöer.

Dimension 5: Stödstrukturer på regional och nationell nivå

Till slut har vi modellens yttre lager som innehåller **strukturella faktorer på regional och**

nationell nivå som också de påverkar vad som händer i förskolan. Det kan vara rättighetsbaserade nationella lagar och regler, såväl som utvärderingssystem, bra styrning och en relevant forskningspolitik.

Samarbete kring modellen mellan beslutsfattare och yrkesutövarna som arbetar i förskolan

Modellen kan underlätta samarbetet mellan beslutsfattare och de yrkesutövare som är verksamma inom förskolan så att de kan ta fram och använda kvalitetsstrukturer och processer på alla nivåer som gör att alla barn kan delta aktivt i den inkluderande förskolan.

I ekosystemmodellen förklaras hur det lokala ansvaret och det regionala eller nationella ansvaret överlappar varandra. Det är till exempel främst de regionala eller nationella beslutsfattarna som har ansvar för att det finns en rättighetsbaserad strategi i lagstiftningen och för att det finns finansiering som gör det möjligt för alla barn att gå i den vanliga skolan (den yttre cirkeln). För att alla barn faktiskt ska ha möjlighet att gå i den vanliga förskolan tillsammans med sina jämnåriga kamrater måste förskolan ta emot alla barn och deras familjer och engagera sig för att säkerställa att alla barn i området kan ta aktiv och meningsfull del i förskoleverksamheten (den inre cirkeln).

På samma sätt måste nationella beslutsfattare säkerställa att det finns en grundutbildning för lärare om inkluderande utbildning i förskolan (den yttre cirkeln). Sedan är det dock den enskilda förskolans ansvar att (så långt som möjligt) se till att personalen är fullt utbildade lärare och att de kontinuerligt får möjlighet till kompetensutveckling så att de kan tillgodose behoven hos alla barn som kommer till förskolan (den inre cirkeln).

REKOMMENDATIONER

Syftet med detta projekt har varit att hitta och analysera vilka faktorer det är som ger hög kvalitet i inkluderande utbildning i förskolan för alla barn från tre års ålder fram tills att de börjar grundskolan, samt att sedan verka för att dessa faktorer ska återskapas på fler förskolor. I projektet har vi utgått från befintliga tankar kring inkluderande utbildning i förskolan och kompletterat med nya rön i våra rekommendationer.

Rekommendationerna är uppdelade enligt ekosystemmodellen. De är främst riktade till beslutsfattare och handlar om hur de kan stödja yrkesutövarna i förskolepersonalen så att de kan tillhandahålla inkluderande utbildning av bra kvalitet i förskolan.

För att säkerställa att målet med den inkluderande förskolan är att alla barn ska få delta aktivt i förskolans undervisning och övriga verksamhet bör beslutsfattare

1. stödja lokala förskolor så att de proaktivt tar kontakt med barn och familjer och lyssnar på deras åsikter och önskemål

2. skapa förutsättningar för inkluderande förskolemiljöer så att barnen inte bara är närvarande utan även engageras och deltar aktivt när de är där.

För att säkerställa att målet med den inkluderande förskolan är att alla barn ska få delta aktivt i förskolans undervisning och övriga verksamhet och att detta ska vara rutin bör beslutsfattare

3. se till att det finns en holistisk nationell läroplan där det främsta målet och normen är att alla barn får möjlighet att vara delaktiga och sysselsatta och får inhämta kunskaper, både individuellt och tillsammans med jämnåriga kamrater
4. se till att barnen ges god möjlighet till delaktighet i undervisning/sociala aktiviteter/samspel genom stöd och anpassningar samt att detta utvärderas.

För att säkerställa att de inkluderande förskolemiljöerna har möjlighet att ta emot och ge alla barn förutsättningar att vara delaktiga bör beslutsfattare

5. se till att det finns grund- och fortbildning för lärare och stödpersonal som ger dem den kompetens som behövs för att kunna ta emot och ge alla barn förutsättningar att vara delaktiga i den inkluderande förskolans dagliga verksamhet
6. se till att alla yrkesutövare som arbetar praktiskt i förskolan är villiga att se barnens och familjernas kulturella bakgrund som en faktor som påverkar deras möjlighet till delaktighet i den inkluderande förskolan
7. skapa förutsättningar så att verksamhetsledarna i förskolorna kan arbeta inkluderande, att de har kompetens att skapa en välkomnande och omhändertagande miljö och att de kan organisera arbetet så att flera parter tar gemensamt ansvar för att få varje enskilt barn engagerat och delaktigt
8. prioritera framtagning och användning av verktyg som kan göra den fysiska och sociala miljön i förskolorna mer tillgänglig och inkluderande, med självreflektionsverktyget som exempel.

För att säkerställa att de inkluderande förskolemiljöerna har möjlighet att tillgodose alla barns behov av extra stöd bör beslutsfattare

9. se till att samhället runtomkring har kunskap och resurser för anpassningar och stöd så att alla barn kan vara med i förskolan tillsammans med sina jämnåriga och delta aktivt i undervisningen och de sociala aktiviteterna
10. underlätta samarbete mellan olika stödjande verksamheter och myndigheter tillsammans med yrkesutövare som arbetar i förskolan, familjerna och samhället runtomkring så att kvaliteten förbättras vad gäller barnens delaktighet, engagemang och kunskapsinhämtning.

För att man i kvalitetssäkringen verkligen ska koncentrera sig på att säkra kvaliteten på undervisningen som barnen får i inkluderande förskolor bör beslutsfattare:

11. se till att det i de statistiska uppgifter som samlas in även finns information om hur många barn som nekats rätt att få inkluderande utbildning av bra kvalitet i förskolan och vilken typ av hinder det är som gör att de inte får delta

12. se till att man i utvärderingen av undervisningen tar hänsyn till i vilken utsträckning alla barn har fått möjlighet till aktiv delaktighet och till självständig, självinitierad och social lek och andra aktiviteter

13. se till att kvalitetsindikatorer för *inkludering* tas fram för förskolan bland annat med hjälp av ekosystemmodellen och självreflektionsverktyget som tagits fram i detta projekt om inkluderande utbildning i förskolan.

För att säkerställa att policy får effekt på praktikens kvalitet i inkluderande förskolor bör beslutsfattare i olika sektorer och på olika lokala, regionala och nationella nivåer:

14. samarbeta med varandra och med förskolorna för att kunna garantera att undervisningen i förskolorna är inkluderande och av god kvalitet genom att man har en gemensam uppfattning om frågor rörande inkludering och kvalitet, så som illustreras i ekosystemmodellen från detta projekt om inkluderande utbildning i förskolan.

PROJEKTREDOVISNING

Denna rapport handlar främst om projektets bidrag till policy, praktik och forskning om inkluderande utbildning i förskolan. Dessa bidrag är de slutliga resultaten från det treåriga EA-projekte som bland annat bestått av följande aktiviteter och redovisningar:

- en litteratur- och policygenomgång, som bildar begreppsramen för projektet och som bland annat innehöll en genomgång av internationell och europeisk forskningslitteratur och policydokument om inkluderande utbildning i förskolan (European Agency, 2017c)
- insamling och kvalitativ analys av 32 exempel på inkluderande förskolemiljöer i European Agencys 28 medlemsländer (European Agency, 2016)
- uttömmande besök på exempelskolor med inkluderande förskoleundervisning i åtta olika länder
- enkätsvar från de enskilda länderna, som gav information om policy och praktik inom inkluderande förskoleundervisning för alla barn på nationell nivå i European Agencys medlemsländer
- ett självreflektionsverktyg för förbättring av inkluderande förskolemiljöer som utarbetats med hjälp av intressenter vid de åtta besöken på exempelskolorna med inkluderande förskoleundervisning och genom kompletterande ekologisk validering i tre olika länder. (finns på 25 språk) (European Agency, 2017b)

- Den fullständiga rapporten, *Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study [Inkluderande utbildning i förskolan: nya rön och verktyg – bidrag från en europeisk studie]* (European Agency, 2017a), som innevarande rapport är en sammanfattning av

Allt detta material från projektet finns på webbplatsen för projektet om inkluderande utbildning i förskolan: www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education.

KÄLLFÖRTECKNING

Bronfenbrenner, U. och Morris, P. A., 2006. 'The Bioecological Model of Human Development' [Den bioekologiska modellen över människans utveckling], i W. Damon och R. M. Lerner (red.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 1: Theoretical models of human development [Handbok i barnpsykologi: teoretiska modeller över människans utveckling]* (sjätte utgåvan.). New York: Wiley

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2015. *European Agency's ståndpunkt angående system för inkluderande utbildning*. Odense, Danmark. www.european-agency.org/publications/brochures-and-flyers/agency-position-on-inclusive-education-systems-flyer (senast hämtad november 2016)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016. *Inclusive Early Childhood Education: An analysis of 32 European examples [Inkluderande utbildning i*

förskolan: en analys av 32 europeiska exempel]. (P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné och M. Kyriazopoulou, red.). Odense, Danmark. www.european-agency.org/publications/ereports/iece-analysis-of-32-european-examples (senast hämtad juni 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017a. *Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study [Inkluderande utbildning i förskolan: nya rön och verktyg – bidrag från en europeisk studie]*. (M. Kyriazopoulou, P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné och F. Bellour, red.). Odense, Danmark. www.european-agency.org/publications/ereports/iece-new-insights-and-tools (senast hämtad december 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017b. *Självreflektion avseende inkludering i förskolan*. (E. Björck-Åkesson, M. Kyriazopoulou, C. Giné och P. Bartolo, red.). Odense, Danmark. www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-early-childhood-education-environment-self-reflection-tool (senast hämtad augusti 2017)

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017c. *Inclusive Early Childhood Education: Literature Review [Inkluderande utbildning i förskolan: litteraturgenomgång]*. (F. Bellour, P. Bartolo och M. Kyriazopoulou, red.). Odense, Danmark. www.european-agency.org/publications/reviews/iece-literature-review (senast hämtad december 2017)

Europeiska kommissionen, 2014. *Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care [Förslag till centrala principer för en kvalitetsram för förskoleverksamhet och barnomsorg]*. Rapport från kommissionens arbetsgrupp för förskoleverksamhet. ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf (senast hämtad april 2017)

Europeiska unionens råd, 2017. *Slutsatser från rådet och företrädarna för medlemsstaternas regeringar, församlade i rådet, om mångfaldspräglad inkludering i syfte att uppnå högkvalitativ utbildning för alla*. 2017/C 62/02. eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.062.01.0003.01.SWE (senast hämtad juni 2017)

Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD), 2015. *Starting Strong IV: Monitoring Quality in Early Childhood Education and Care [En bra start IV: kvalitetsuppföljning i förskola och barnomsorg]*. Paris: OECD Publishing. www.oecd.org/publications/starting-strong-iv-9789264233515-en.htm (senast hämtad november 2016)

Sekretariatet:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tlf: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kontoret i Bryssel:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tlf: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org